

Dr hab. Piotr Krakowiak

Toruń, 03.05. 2016 roku

Wydział Nauk Pedagogicznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

R e c e n z j a

**dla Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
rozprawy doktorskiej magister Romualdy Małgorzaty Kosmatka**

**pt. „Zasoby osobiste osób bezdomnych a strategie radzenia sobie w sytuacji
trudnej” przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Anny Fidelus, prof. UKSW.**

Wprowadzenie

Przedstawioną mi do recenzji dysertację doktorską magister Romualdy Małgorzaty Kosmatka, przygotowaną pod kierunkiem naukowym dr hab. Anny Fidelus prof. UKSW, zaliczam do ważnych projektów pedagogicznych, osadzonych w długoletniej praktyce doktorantki i ugruntowanej przez literaturę przedmiotu i badania pojęcia "bezdomności". W tym wypadku jest to ważny materiał z zakresu pedagogiki opiekuńczej i społecznej, odnoszącej się do osób dorosłych, a także do pedagogiki resocjalizacyjnej i pracy socjalnej, zajmujących się bezdomnością i metodami jej niwelowania. Pedagogiczny charakter przeprowadzonych analiz, popartych praktyką edukacyjną autorki, i solidna podbudowa empiryczna przedstawionych badań pozwoliły wyciągnąć praktyczne wnioski w końcowej części dysertacji. Wszystkie powyższe elementy analizowanej pracy pozwalają na stwierdzenie, iż mamy do czynienia z rozprawą doktorską realizowaną w obszarze pedagogiki jako dyscypliny naukowej. Doktorantka rozpoczyna swoją dysertację od głębokiej myśli Jeana Vanier, od lat realizującego projekty, zapobiegające bezdomności osób niepełnosprawnych intelektualnie. W opisie przestrzeni podwyższonego ryzyka socjalnego i kulturowego, autorka posłużyła się akronimem "syndrom 3B" autorstwa Stanisława Kawuli, opisującym w polskiej rzeczywistości społecznej bezrobocie, biedę i bezdomność. Ta ostatnia, zdaniem autorki jest "przykładem skrajnego wykluczenia społecznego". Istotne stało się dla niej znalezienie odpowiedzi na pytanie: "jakie zasoby osobiste posiadają osoby bezdomne" oraz „ustalenie zależności między poczuciem koherencji, poziomem samoskuteczności, wsparciem społecznym, samooceną zasobów a strategiami radzenia sobie osób bezdomnych w sytuacji trudnej, a także zbadania korelacji zasobów osobistych

bezdomnych z czynnikami demograficzno – społecznymi." (str. 7.) Wydaje się, iż zarówno rozważania teoretyczne, badania, jak również oparte na osobistym doświadczeniu pracy w środowiskach zagrożonych tym typem wykluczenia zasobów osobistych osób bezdomnych wnioski z osobistych doświadczeń dobrze dopełniają się w prezentowanej dysertacji. Szczególną wartość mają badania, które odpowiadają na pytania dotyczące radzenia sobie z sytuacją trudną w przypadku osób przebywających w ośrodkach dla bezdomnych w województwie wielkopolskim. Cenna jest również inicjatywa i cel praktyczny recenzowanej dysertacji, związany z próbą opracowania modelu oferty edukacyjnej dla osób bezdomnych, wzmacniającej ich zasoby osobiste. Rozprawa liczy 274 strony, składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów, a także zakończenia, bibliografii i spisu tabel.

Analiza treści i uwagi

W pierwszej części autorka przedstawia charakterystykę problematyki bezdomności. Rozdział rozpoczyna opis znaczenia domu dla rozwoju człowieka, po którym następuje gruntowna analiza pojęć "bezdomny" i "bezdomność", ułatwiająca czytelnikom zrozumienie różnic, wynikających z faktu interdyscyplinarnych zainteresowań tym elementem ekskluzji społecznej. Definicje bezdomności w innych krajach ukazują różnice kulturowe i społeczne tego zagadnienia, a także skalę zjawiska w wybranych krajach (liczba osób bezdomnych a wielkość populacji, tab., str. 24). Opis uwarunkowań, sprzyjających powstawaniu i ugruntowaniu się bezdomności, rozdzielony został na dosyć zdawkowo zaprezentowaną część doniesień europejskich i szczegółowo przeanalizowaną polską literaturę przedmiotu. W odniesieniu do problemów Unii Europejskiej zostały wykorzystane stare badania, dotyczące bezdomności w krajach Wspólnoty Europejskiej w latach 1991 – 1992. Ta dosyć lakoniczna część pracy kończy się jednak słusznym stwierdzeniem autorki: "trzeba przyjąć, że jest wiele przyczyn bezdomności. Można je usystematyzować według problemów, które wzajemnie na siebie oddziałują. Bezdomność osoby jest konsekwencją traumatycznych zdarzeń zarówno w wymiarze społecznym i indywidualnym. Trzeba jednak zauważyć, że odporność indywidualna oraz strategie radzenia sobie z sytuacjami trudnymi są niejednolite u różnych osób. Zależą w dużej mierze od zmieniającej się sytuacji, które rewidują ich osobowość – albo tracą nadzieję i żyją z dnia na dzień, albo szukają wsparcia i dzielnie znoszą problemy, próbując je rozwiązać." (s. 26). Analiza polskiej literatury przedmiotu jest, w przeciwieństwie do wcześniejszej części, bogata i kompletna, z prezentacją stanowisk badaczy opisywanych zagadnień, w tym doniesień Eugeniusza Moczuka, Bogny Bartosz i Ewy Błażej. Znajomość argumentów, które przedstawili: Krystyna Wierzbicka, Lucyna Frąckiewicz, Michał

Porowski, a także Róża Pawłowska i Elżbieta Jundziłł ukazują orientację doktorantki w literaturze przedmiotu. Tę część rozważań zakończyła prezentacja syntezy przyczyn bezdomności, sformułowanych przez Sławomira Sidorowicza na podstawie analizy doniesień różnych badaczy, a zawierających dziesięć grup czynników (s. 29-30). Ciekawym jest opracowanie własne w postaci wykresu, ukazującego zasoby osobiste a zasoby zewnętrzne w związku z ryzykiem bezdomności (s. 31). Dobrą ilustracją omawianego zagadnienia jest grafika pt. fazy wchodzenia w bezdomność (s. 33), opracowana na podstawie Jażdżikowskiego i Pospiszyl. Pierwszy rozdział kończy rozważanie o dychotomicznym ujmowaniu przyczyn bezdomności, widzianej jako implikacja czynników społecznych i psychologicznych. Takie postrzeganie problemu jest zbytnim uproszczeniem, a tę opinię na gruncie polskim autorka znajduje u Andrzeja Przymeńskiego, który "do głównych przyczyn społecznych warunkujących bezdomność autor zalicza: złą sytuację mieszkaniową w Polsce oraz narastające bezrobocie i ubóstwo" (s. 34). Za kolejną bezpośrednią przyczynę bezdomności doktorantka uważa bezrobocie. Prezentuje rezultaty badań empirycznych, ukazujących iż deprivacja sfery materialnej dotknęła niektóre grupy bezrobotnych, zwłaszcza rodziny wielodzietne, niepełne, rodziny długotrwale bezrobotnych, mieszkańców wsi, a zwłaszcza byłych pracowników PGR (str. 35). Autorka z realizmem ukazuje, iż: "Głównymi zaburzeniami w procesie socjalizacji według A. Przymeńskiego są: śmierć ojca lub matki, zbyt wczesne i wymuszone przez okoliczności zewnętrzne usamodzielnienie się, przebycie procesu socjalizacji w instytucjach opiekuńczych, alkoholizm jednego lub obojga rodziców, kara więzienia odbywana przez członków rodziny, doświadczana w dzieciństwie bieda, niskie wykształcenie i status społeczny rodziców, dojrzewanie w rodzinach wielodzietnych, zakłócone więzi między rodzicami i dziećmi" (s. 38). Są też opisy patologii rodziny i różnych jej dysfunkcyjności, a cały bogaty w treści poznawcze rozdział doktorantka kończy realistycznym i opartym na doświadczeniu praktycznym stwierdzeniem; "Trudno znaleźć jedną przyczynę, która spowodowała bezdomność konkretnej osoby. Zwykle powodów jest wiele. Istotne są uwarunkowania społeczno-ekonomiczne i socjopsychologiczne, niemniej zwykle na plan pierwszy wysuwają się czynniki rodzinne." (s. 39)

Drugi rozdział omawia wybrane konteksty problemu bezdomności. Rozpoczyna go statystyczne ujęcie badanej problematyki, po którym następuje analiza wieku i płci osób zagrożonych bezdomnością i bezdomnych. Stosunkowo krótko autorka zatrzymuje się nad kolejnymi zmiennymi socjologicznymi badanego zagadnienia, w tym nad stanem cywilnym, pochodzeniem społecznym i wykształceniem osób bezdomnych, niewiele więcej miejsca

poświęcając ocenie okresu pozostawania w bezdomności. Rozdział ten kończy naukowa ocena źródeł dochodów oraz miejsca pobytu osób bezdomnych. Jest to najkrótszy rozdział recenzowanej dysertacji, a wiele z zaprezentowanych w nim informacji jest na poziomie podstawowym z zakresu socjologii czy statystyki, czyli na poziomie minimum, wymaganym od pedagoga i praktyka, mogącego wykorzystać te dane w działaniach edukacyjnych w środowisku lokalnym, w którym występują problemy społeczne takie jak bezrobocie. Do pozytywnych elementów tego rozdziału zaliczam ciekawe opracowanie graficzne autorki, ukazujące Płeć osób bezdomnych na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z lipca 2013 roku (s. 44). Przy próbie publikacji tej dysertacji ta jej część wymagałaby znacznego uzupełnienia.

Trzeci rozdział jest związany z bliższą doktorantce praktyką edukacyjną i dotyczy problematyki radzenia sobie osób bezdomnych w sytuacjach trudnych. Autorka rozpoczyna go, przywołując nienową już definicję sytuacji trudnej Tadeusza Tomaszewskiego z 1963 roku, jako sytuacji, w której dochodzi do braku równowagi potrzeb, warunków i czynności (s. 49). Następnie sytuacja trudna została przełożona na bardziej współczesny język, określając ją mianem sytuacji konfliktowej. W kolejnej części pracy autorka przedstawia transakcyjny model stresu Richarda Lazarusa. Jego tezy konfrontuje z opiniami polskich badaczy, wśród których wymienia poglądy Ireny Heszen-Niejodek (s. 50), czy Kazimierza Wrześniewskiego (s. 51). Kończy tę część jednoznacznie potwierdzającym użycie w pracy modelu transakcyjnego stwierdzeniem: "Przyjęcie w niniejszej pracy transakcyjnej teorii stresu wynika z przekonania, że na trudną sytuację osób bezdomnych składają się takie stresory jak: utrata miejsca zamieszkania, pracy, środków do życia, utracone lub utrudnione kontakty z rodziną i przyjaciółmi. Nie bez znaczenia jest fakt, że przeciągający się pobyt w ośrodku i brak szans na zmianę swojej sytuacji stanowią dodatkowo stresujące okoliczności. Na sytuację trudną składają się także poczucie bezsilności w walce ze stereotypami uznającymi osobę bezdomną za mało ważną i bez żadnych możliwości egzystencjalnych." (s.52) Kolejna część to opis sposobów radzenia sobie osób bezdomnych w sytuacjach trudnych. Przewodnikiem dla doktorantki jest po raz kolejny Lazarus i jego cztery strategie radzenia ze stresem (s. 53). Następnie pojawia się analiza sposobów radzenia sobie w sytuacjach trudnych, w tym tezy Martina Seligmana i Rudolfa Moosa (s. 54). Rozważania kończy wykaz ośmiu sposobów radzenia sobie według Lazarusa (s. 55). Następna część dotyczy skuteczności radzenia sobie z sytuacją trudną. Na początku zostają zaprezentowane wyniki badań opublikowanych Longinę Piwowską-Pościk (s. 57) następnie przywołani

zostają także Goszczyńska (s. 56), Manek, Kirenka i Hulka (s. 58), a w konkluzji tej części zacytowane zostały prace Mateusiaka i Wrześniewskiego (s. 58).

Czwarty rozdział dotyczy zasobów osobistych bezdomnych. Rozpoczyna go opis kategorii zasobów, sprzyjających radzeniu sobie w sytuacji trudnej. Doktorantka rozpoczęła od prezentacji poglądów Aarona Antonovsky'ego z jego modelem salutogenetycznym, któremu przeciwstawiła odmienne definiowanie zasobów przez Stevana Hobfolla. Po analizie obu stanowisk i związanych z nimi pojęć doktorantka stwierdziła, iż "zasoby to [...] te właściwości jednostki, które umożliwiają jej pełnienie różnych ról oraz wyznaczają przebieg i właściwości radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Należą do nich: wsparcie społeczne, poczucie koherencji, poczucie własnej wartości, status tożsamości, poczucie własnej skuteczności oraz poczucie stygmatyzacji." (s. 59). W następnym etapie rozważań autorka omawia pojęcie wsparcia społecznego, jako odnoszącego się do funkcji i jakości relacji społecznych, takich jak dostępność pomocy lub rzeczywiście otrzymane wsparcie oraz naturalne i sformalizowane sieci wsparcia. Do pierwszych zalicza rodzinę, przyjaciół, grupę rówieśniczą, a do sieci sformalizowanych instytucje państwowe, samorządowe i stowarzyszenia oraz fundacje pozarządowe, które w przeciwieństwie do naturalnych źródeł nie działają spontanicznie i nie zawsze są dostępne. Przedstawia także badania, prowadzone nad różnymi elementami wsparcia społecznego, dokonując przeglądu literatury przedmiotu. Doktorantka słusznie konkluduje, iż "problematykę wsparcia społecznego, poza opisem wybranych gminnych strategii rozwiązywania problemów społecznych, poruszano do tej pory w znikomym zakresie w piśmiennictwie polskim. Bezdomny był traktowany bardziej przedmiotowo niż podmiotowo." (s. 62). W opisie statusu tożsamości dobrze wykorzystano koncepcję rozwoju tożsamości, w której James Marcia dokonał operacjonalizacji teorii Erica H. Eriksona. Autorka ukazała w dalszych rozważaniach poglądy Alana S. Watermana, który dokonał rozwinięcia koncepcji Marcii i dokładnie opisał modele zachodzących zmian progresywnych i regresywnych. Doktorantka zauważa na koniec, iż "w literaturze przedmiotu nie prowadzono badań w zakresie tożsamości osób bezdomnych. Terminu tego używa się do opisu charakterystycznych cech osób w różnych stadiach bezdomności. Charakterystyka dotyczy raczej zjawiska niż diagnozy statusu tożsamości poszczególnych osób." (s. 68). W odniesieniu do opisu poziomu samoskuteczności warto przytoczyć stwierdzenie Ralfa Schwarzera: „Im silniejsze przekonanie o własnej skuteczności, tym wyższe cele stawiają sobie ludzie i tym silniejsze jest ich zaangażowanie w zamierzone zachowanie nawet w obliczu piętrzących się porażek". Autorka założyła na tej podstawie, "że im silniejsze będzie poczucie własnej skuteczności osób bezdomnych i wyższa wewnętrzsterowność, tym większe

będzie pragnienie zmiany swojej sytuacji życiowej na lepszą." (s. 71). Następnym opisanym elementem jest poczucie stygmatyzacji, któremu zdaniem doktorantki w procesie radzenia sobie z bezdomnością poświęcono w literaturze niewiele miejsca, a izolację i marginalizację społeczną podkreślają badania Marcjanny Nózki i Jana Mazura (s.72-73).

Kolejny, piąty rozdział pracy prezentuje wybrane formy pomocy bezdomnym. Ta część, bliska praktyce edukacyjnej doktorantki stanowi ciekawy opis praktyk, od wykazu istotnych aspektów pomocy świadczonej bezdomnym, poprzez opis mechanizmów pomocy doraźnej, do analizy pomocy długofalowej i programowej. Autorka prezentuje różne instytucje pozarządowe pomagające osobom bezdomnym, w sposób szczególny analizując Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta, Stowarzyszenie MONAR-MARKOT i Fundacja Pomocy Wzajemnej Barka. W opisach tych instytucji i ich funkcjonowaniu widać biegłość doktorantki w wiedzy na analizowane i opisywane tematy.

Szósty rozdział to ukazanie problematyki badawczej i wybranej metody badań własnych tej pracy. Autorka podaje wykaz prowadzonych badań nad bezdomnością, wskazując, iż prawie zawsze są tam analizowane dane ilościowe, a brakuje badań jakościowych. Wskazuje, iż "przedmiotem analizy empirycznej, wynikającej z rozważań teoretycznych, będą kwestie związane z poznaniem zasobów osobistych osób bezdomnych w radzeniu sobie z sytuacją trudną, przebywających w ośrodkach dla bezdomnych w województwie wielkopolskim."(s. 90). Następnie przedstawia temat i cel badań: "Zasadniczym celem podjętych badań stało się określenie zależności między poczuciem koherencji, poziomem samoskuteczności, wsparciem społecznym, samoocena zasobów a strategiami radzenia sobie osób bezdomnych w sytuacji trudnej." (s. 91) Celem praktycznym jest opracowanie modelu oferty edukacyjnej dla osób bezdomnych, obejmującej działania wzmacniające zasoby osobiste tych jednostek. Właściwie określonych zostało sześć problemów szczegółowych i związane z nimi hipotezy badawcze. W sposób właściwy dla przyjętych założeń metodologicznych przedstawiono definicje i strukturę badań zmiennych i ich wskaźników, a dodatkowo model analizowanych zmiennych został przedstawiony za pomocą czytelnego wykresu (s. 96). Szczegółowy opis dziewięciu narzędzi wykorzystanych do przeprowadzenia badań następuje przed schematem statystycznej analizy danych i schematem jakościowej analizy danych. Następnie przedstawiony został plan i etapy badań, zaplanowanych w modelu korelacyjno – regresyjnym. Populacja badawcza i jej dobór zostały opisane właściwie. Przebadano 369 bezdomnych, "spełniających następujące kryteria: wyraziły dobrowolną zgodę na sondowanie oraz były pensjonariuszami całodobowych ośrodków dla bezdomnych w Wielkopolsce" (s. 105). Czytelną charakterystykę osób

przebadanych przedstawiono w tabeli z wykazem placówek, w których prowadzono badania (s. 106). Poprawny jest opis procedur i organizacji badań.

W rozdziale siódmym zostały przedstawione zasoby osobiste bezdomnych i style radzenia sobie z problemami – w świetle przeprowadzonych badań. Rozpoczyna go analiza socjodemograficzna badanej zbiorowości, gdzie dane i wykresy ukazują stan cywilny badanych (s. 108), Wielkość miejsca zamieszkania badanych (s. 109), Charakterystyka poziomu wykształcenia bezdomnych i charakterystyka ich źródeł utrzymania (s. 112). Kolejna grupa danych ukazuje z kim badani utrzymują bliskie relacje, a następnie zostają przedstawione przyczyny zostania bezdomnym (s. 113). W przejrzystych tabelach ukazane zostały odczuwane emocje przez osoby bezdomne, wykaz miejsc otrzymywania pomocy, a także rodzaje pomocy, jakiej oczekują badani oraz odpowiedź na pytanie od kogo zależy wyjście z bezdomności. Kolejna grupa danych to charakterystyka zasobów osobistych osób bezdomnych, a także związek między sposobami radzenia sobie a analizowanymi zmiennymi. Kolejnym etapem analizy zebranych danych było sprawdzenie, które spośród analizowanych zmiennych są istotnymi predyktorami poszczególnych wymiarów radzenia sobie ze stresem. Opisane zostały konfrontacyjne sposoby radzenia sobie, a następnie dystansowanie się, samokontrola i poszukiwanie wsparcia społecznego, kończąc na przyjmowaniu odpowiedzialności jako sposobu radzenia sobie z sytuacją trudną i modelu regresji określonego jako Ucieczka unikanie. Ten etap badań kończy Planowanie sposobów rozwiązania problemów w przypadku radzenia sobie ze stresem, Pozytywne przewartościowanie, co przejrzysto ilustruje tabela ukazująca istotność predyktorów pozwalających przewidzieć sposoby radzenia sobie ze stresem na podstawie zasobów osobistych (pozytywne przewartościowanie) (s. 133). W kolejnej części opisu wyników badań ukazany został stopień zgodności między zmiennymi socjodemograficznymi a analizowanymi zasobami osobistymi osób bezdomnych, a tabele oraz zbiorczy wykres ukazują zebrane w jednym miejscu cząstkowe dane uzyskane w badaniach - Wykres 8, Zależność między miejscem zamieszkania a poziomem uzyskiwanego wsparcia społecznego (s. 139). W podobny sposób zilustrowane zostały zależności między miejscem zamieszkania a statusem tożsamości osób bezdomnych (s. 140), oraz Zależność między miejscem zamieszkania a strategią radzenia sobie w sytuacjach trudnych (s. 142). Zależność między utrzymywaniem kontaktu z rodziną a analizowanymi zmiennymi została zilustrowana tabelą oraz analizą danych ilościowych otrzymanych z przeprowadzonych wywiadów (s. 144-147). W następnej części przedstawiono zależność między rodzajem placówki a analizowanymi zmiennymi (s. 148-154). Ten rozdział kończy się informacją: "uzyskanie istotnych różnic pomiędzy

rodzajem placówki a nasileniem analizowanych zmiennych, zdecydowano się na powtórzenie analiz regresji oddzielnie dla obu grup." (s. 154).

Ósmy rozdział pracy doktorskiej dotyczy analizy rodzajów placówek wsparcia i poziomu zasobów osobistych bezdomnych, które są przedstawieniem kolejnych wyników badań i ich interpretacją. Rozpoczyna ją charakterystyka zasobów osobistych bezdomnych przebywających w ośrodkach prochrześcijańskich. Wynik modelowania strukturalnego według badań został dobrze dopasowany do danych jedynie w grupie badanych z ośrodków prochrześcijańskich, a w grupie pozostałych ośrodków model okazał się być niedopasowany do danych, więc ewentualne wnioski na podstawie oszacowań wiązałyby się z dużym błędem, stąd też skupiono się na interpretacji wyników w grupie ośrodków prochrześcijańskich (s. 166). Rozdział zamykają rekomendacje rozwiązań praktycznych w oparciu o modele strukturalne.

Ostatni, dziewiąty rozdział recenzowanej dysertacji doktorskiej przedstawia model pracy z bezdomnymi oparty na rozwijaniu zasobów osobistych i wywodzi z nich implikacje społeczno - pedagogiczne. Rozpoczyna go opis systemu pomocy osobom bezdomnym uwzględniający kształtowanie ich zasobów osobistych, mających wpływ na efektywne radzenie sobie w sytuacjach trudnych. W kolejnej części autorka przedstawia istotę kształtowania relacji interpersonalnych w pomocy osobom bezdomnym. Prezentując elementy rozwoju kompetencji osobistych badanych podkreśla rolę psychoedukacji, a następnie ukazuje strategię układania programów rozwijania konkretnych umiejętności osób bezdomnych autorstwa Lawrence M. Brammera i Philip J. Abrego. Kolejną formą wsparcia osób bezdomnych zaprezentowaną w tym rozdziale jest rozwijanie „życiodajności” (generatywności, produktywności) osób bezdomnych. Istotne dla całego opisywanego procesu jest monitorowanie i motywowanie do zmiany, a pomoc będzie skuteczna, gdy uda się opracowanie indywidualnego planu usamodzielnienia się dla osoby bezdomnej. W tym procesie autorka słusznie wskazała na rolę analizy projektów i umiejętność wdrażania optymalnych propozycji, szczególnie w przypadku zatrudniania i usamodzielniania bezdomnych (s. 208).

Pracę doktorską w zakończeniu rozpoczynają słowa: "Pomimo prowadzonych w Polsce badań i analiz teoretycznych, problem bezdomności wciąż pozostaje nierozpoznany. Trudno też, między innymi, z tego powodu znaleźć satysfakcjonujące rozwiązania w obszarze ograniczenia skali i następstw omawianego zjawiska." (s.209). W kolejnych fragmentach zakończenia doktorantka w sposób przejrzysty i czytelny przedstawia wyniki przeprowadzonych badań, pozwalając zainteresowanym na sięgnięcie do poszczególnych ich

części, którymi byliby zainteresowani czytelnicy. W zakończeniu umieszczona została jedna z konstatacji wynikającej z przeprowadzonych badań: "Nie można zatem nie doceniać zasobów, którymi dysponują osoby bezdomne, w planowaniu działań profilaktycznych i naprawczych. Warto korzystać z dobrych praktyk ośrodków prochrześcijańskich i adoptować je do innych placówek. (s. 213).

Konkluzja

Podsumowując, pragnę stwierdzić, iż sformułowane przeze mnie powyżej uwagi nie odbierają wartości przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej, którą oceniam pozytywnie. W świetle wszystkich wyżej przedstawionych opinii i ocen stwierdzam, że recenzowana rozprawa magister Romualdy Małgorzaty Kosmatka pt. „Zasoby osobiste osób bezdomnych a strategie radzenia sobie w sytuacji trudnej” spełnia ustawowe wymagania stawiane pracy doktorskiej (zarówno pod względem merytorycznym jak i formalnym). Stawiam zatem wniosek o dopuszczenie Pani Romualdy Małgorzaty Kosmatka do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony.

Dr hab. Piotr Krakowiak